

Mantık Araştırmaları Dergisi

Journal of Logical Studies

Fârâbî'nin Önerme Anlayışı

Yazar(lar) | Author(s): Mustafa ÖZBAKIR

Bu makaleyi kaynak gösterin | Cite this article:

Özbakır, M. "Fârâbî'nin Önerme Anlayışı". Mantık Araştırmaları Dergisi 2 (2020): 172-175

Bu makaleye çevrimiçi ulaşın | See this article online:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mader/issue/59321/807065>

ISSN 2687-3125 | e-ISSN 2687-3125

Fârâbî'nin Önerme Anlayışı

 Mustafa ÖZBAKIR*

Ferruh Özpilavcı

İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018, 351 sayfa.

ISBN: 978-605-9925-52-5

İslâm düşünce tarihinde ilk defa Fârâbî'nin (ö. 339/950) ortaya koyduğu ve daha sonra İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) tüm sistemini üzerine inşa ettiği anlayışa göre insan tarafından elde edilen tüm bilgiler ya tasavvur denilen kavramların bilgisi ya da tasdik denilen önermelerin bilgisidir. Bunların ilkinde tanım ve betimden oluşan kavli-i şârihle, diğerine ise kıyas, tümevarım ve temsilden oluşan kanıt ile ulaşılır. Bu anlayışa uygun olarak mantıkta tasavvurât bölümünün gayesi tanım, tasdikât bölümünün gayesi ise kıyas (*el-matlabu'l-a'lâ*) kabul edilir. Tabii olarak bu gayelere ulaşmak için de öncelikle bunların temelinde yer alan ilkeler incelenir. Tasavvurlar söz konusu olduğunda bu ilkeler beş tümel, tasdikler söz konusu olduğunda ise önermeler ve onların hükümleridir.

Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı'nın *Fârâbî'nin Önerme Anlayışı* adlı eseri kıyasın ilkeleri konumunda olan önermeler ve hükümlerini Fârâbî'nin müstakil olarak telif ettiği *İbâre*'si ve Aristoteles'in *Peri Hermeneias*'ı üzerine yazmış olduğu *Şerhu'l-İbâresi* özelinde ele almayı amaçlamaktadır. Giriş, sonuç ve üç bölümden oluşan eserin ilk bölümünde Aristoteles'in *Peri Hermeneias*'ı ve Meşşâî gelenekte *Peri Hermeneias* üzerine yazılmış şerhler üzerinde durulurken ikinci bölümde Fârâbî'nin mantık ilmine yaklaşımı ve önermeler başta olmak üzere mantık alanında telif ettiği eserleri araştırma konusu yapılır. Üçüncü ve son bölümde ise kitabın esas konusu olan Fârâbî'nin önerme anlayışına yoğunlaşılır.

Eserin genel sistematiği dikkate alınırsa birinci ve ikinci bölüm okuru asıl gaye olan üçüncü bölüme hazırlamaktadır diyebiliriz. Zira birinci bölüm, Aristoteles'in *Peri Hermeneias*'ının içeriği hakkında

* Uzman, Mustafa Özbakır, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı,
mus.ozbakir@gmail.com

muhtasar bilgiler sunmasının yanında bu eser üzerine yazılan şerhleri de kronolojik olarak zikretmektedir. Bu yönüyle ilk bölüm aynı zamanda *Peri Hermeneias*'la ilgili bir literatür çalışması olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca bu bölümde İslâm dünyasında yapılan *Peri Hermeneias* çalışmalarına özel bir başlık açılması Aristoteles'in mirasının İslâm dünyasında nasıl karşılandığı hakkında da genel bir fikir vermektedir. İkinci bölümde ise yazar, Fârâbî'nin mantık anlayışını özet bir şekilde ortaya koyduktan sonra onun mantık alanında telif etmiş olduğu eserleri hakkında kısa bilgiler vermektedir. Bu bölümde dikkat çekici bir husus, Fârâbî'nin *Şerhu'l-İbâre*'de Aristoteles'e biçimsel olarak bağlı kalmakla birlikte müstakil olarak telif ettiği *İbâre*'sinde kendine özgü bazı değişiklikler yaptığına işaret edilmesidir. Bu da Fârâbî'nin her ne kadar Aristoteles takipçisi olsa da sistem içerisinde kendine has bazı değişikliklerde bulunduğunu göstermektedir.

Fârâbî, Aristoteles'ten sonra bir bütün olarak felsefenin, bunun içerisinde de özel olarak mantığın yeniden inşasında oynadığı rol nedeniyle muallim-i sâni olarak anılmaktadır. Bu nedenle Fârâbî'nin gerek tasavvurlar gerekse de tasdikler etrafında ortaya koyduğu görüşler büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte tasdik bölümünde önermeler ve hükümleri, İslâm mantıkçıları tarafından ziyadesiyle önemsenen burhan teorisine temel oluşturması bakımından daha özel bir yere sahiptir. İşte Özpilavcı, eserinin üçüncü bölümünde yedi alt bölüme ayırmak sûretiyle Fârâbî'nin bu husustaki düşüncelerini gayet sade bir dille ve akıcı bir üslupla ortaya koymaktadır.

Seyyid Şerîf Cürçânî (ö. 816/1413), lafızların yardımı olmadan insanın zor da olsa bilgiye ulaşmasının mümkün olduğunu, buna karşın bilginin bir başkasına aktarımının lafızlar olmadan gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu söyler.¹ Zira zihindeki anlamlar ancak bu anlamlara delâlet eden lafızlar aracılığıyla bir başkasına aktarılabilir. Bu nedenle mantıkçılar lafız bahislerini doğrudan olmasa da bi'l-araz mantığın konuları arasında görmüşlerdir. Bu doğrultuda Özpilavcı, üçüncü bölümün başında önermeye giriş başlığı altında öncelikle delâlet bahislerine değinir ve lafızların düşünceyle, düşüncenin varlıkla olan ilişkisini bütüncül bir şekilde ortaya koyar. Bu şekilde lafızların özellikleri incelendikten sonra yazar, bir sonraki bölümde lafızlardan müteşekkil haberî tam söz olan, mantıkçının esas uğraş alanı önermenin tanımı ve unsurlarına geçiş yapar.

¹ Seyyid Şerîf el-Cürçânî, (*Hâşiyetü Tahrîri'l-Kavâidi'l-Mantukîyye (Tahrîri'l-Kavâidi'l-Mantukîyye içinde)*), İstanbul: Hâşemi Yay., 4. Basım, 2017, s. 59.

Önermeler, farklı itibarlar dikkate alınarak çeşitli şekillerde taksim edilebilir. Özpilavcı, önermenin tanımı ve unsurlarını takip eden üç bölümde sırasıyla önermelerin yapısını, niteliğini ve niceliğini göz önünde bulundurarak önerme çeşitlerini üç kısımda inceler. Yapısına göre önerme çeşitlerinde Fârâbî, Aristoteles'in eserindeki sistemine uygun olarak *İbâre* ve *Şerhu'l-İbâre* kitaplarında sadece yüklemli önermeleri incelemiş, şartlı önermelere ise daha çok *Kıyas* veya *Cedel* kitaplarında yer vermiştir. Ancak bilindiği gibi şartlı önermeler daha sonraki mantıkçılar tarafından doğrudan önerme çeşitleri içerisinde ele alınmaya başlamıştır. Özpilavcı, Fârâbî'nin bu husustaki düşüncelerini *Kıyas* ve *Cedel* kitaplarından istifade ederek söz konusu başlığın altına derç etmekte ve böylece yapısına göre önerme çeşitleri bölümünü ikmâl etmektedir. Niteliklerine göre önermeler bağlamında öncelikle olumlu-olumsuz ardından basîta, ma'dûle ve ademî önermeleri ele alan Özpilavcı, burada basîta, ma'dûle ve ademî arasındaki ilişkilere de değinmekte ve zahirleri itibariyle birbirlerine benzeyen bu önermeler arasındaki farkların daha belirgin hâle gelmesi için tablolar kullanmaktadır. Niceliklerine göre önermeler ise tekil, tümel-tikel, mühmel ve münharifat olmak üzere dört kısımda incelenmektedir.

Altıncı bölüm önermeler arası ilişkilere tahsis edilmiştir. Önermeler arası ilişkiler aslında bir bakıma önermenin hükümlerini ifade etmesi nedeniyle tenakuz ve tezat gibi tekabül ilişkilerinin yanında döndürme konusu da bu başlık altında değerlendirilmektedir. Ayrıca bu kısımda diğer mantık kitaplarında görmeye alışık olmadığımız, esasen metafiziğin konusu olan Allah'ın geleceğe dair bilgisi ve Allah'ın bilgisi dâhilinde olan önermelerin mümkün olarak isimlendirilip isimlendirilemeyeceği de geleceğe dair önermeler kapsamında Fârâbî merkezli olarak tartışılmaktadır.

Mantığın en zor konularından biri olan kiplere ayrılan yedinci bölümde (3/VII) yazar, kipin mâhiyetine ve kip-madde farkına açıklık getirdikten sonra Fârâbî'ye göre zorunlu, mutlak ve mümkün kipleri ve bunların arasındaki ilişkileri incelemektedir. Bunu yaparken tıpkı niteliklerine göre önermeler arasındaki ilişkilerde olduğu gibi tablolar kullanmaktadır. Böylece mâhiyeti itibariyle zor bir konu olan kipler, tablolar sayesinde okur için nispeten daha anlaşılır hale gelmektedir. Şunu da belirtmekte yarar var ki, kiplerin kitabın sonuna ertelenmesi yazarın kendi tercihi değil, Fârâbî'nin bu konuyu sona bırakması nedeniyledir.

Fârâbî'nin her şeyden önce bir Aristoteles takipçisi olması meselelerin başında öncelikli olarak Aristoteles'in düşüncelerine yer vermeyi gerektireceğinden yazar, hemen her başlık altında öncelikle Aristoteles'in görüşlerini muhtasar bir şekilde sunmaktadır. Bu, Fârâbî'yi anlamak ve onun yaptığı katkıları görmek açısından önemlidir. Ayrıca çalışma boyunca yer yer İskender Afrodiasias ve Ammonius gibi Aristoteles şârihlerinin görüşlerine ve Fârâbî'nin bu görüşler karşısındaki tavrına da değinilmektedir. Bununla birlikte muhtemelen kitabın hacmini artıracığından dolayı şârihler ve Fârâbî arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde ayrıntılı durulmaz. Ancak bu görüşlere işarette bulunulması dahi bu alanda yapılacak çalışmalara yol göstermesi bakımından değerlidir.

Eser bir taraftan Fârâbî öncesi şârihlere değinirken diğer taraftan Fârâbî sonrası değişimlere de atıf yapmaktadır. Bu bağlamda Özpilavcı, mantık tarihinde İbn Sînâ'ya veya ondan sonra yaşamış mantıkçılara atfedilen birçok görüşün Fârâbî'deki temellerini göstermektedir. İbn Sînâ ile birlikte kıyasın istisnâ ve iktirânî olarak iki kısımda incelenmesinde kullanılan istisna ve iktiran terimlerinin aynıyla Fârâbî'de bulunması bu duruma iyi bir örnektir. Fakat Fârâbî her ne kadar bu kavramları kullansa da kıyasta böyle bir kavramsallaştırma yapmamıştır.²

Netice itibariyle, titiz bir çalışmanın ürünü olan bu kitap, mantık tarihinde önemli bir şahsiyet olan Fârâbî'nin, kıyasın temelini oluşturan önermeler hakkındaki düşüncelerini gerek klasik kaynaklardan gerekse de modern çalışmalardan istifade ederek ortaya koyması hasebiyle bu alanda büyük bir boşluğu doldurmakta ve yapılacak olan yeni çalışmalara ufuk kazandırmaktadır.

² Ferruh Özpilavcı, *Fârâbî'nin Önerme Anlayışı*, İstanbul: Litera Yay., 2018, 192